

dr hab. Dorota Mącik, prof. KUL

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Wydział Nauk Społecznych,
Instytut Psychologii,
Katedra Psychologii Klinicznej,
dorota.macik@kul.pl

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. **Jana Topczewskiego**

pt. ***Self-dysregulation in Borderline Personality Disorder – a Contextual-behavioral Account***

napisanej pod kierunkiem naukowym
prof. dr. hab. Pawła Ostaszewskiego

Uniwersytet SWPS,
Warszawa, 2025

1. Podstawa opracowania recenzji

Podstawą formalną opracowania recenzji jest pismo Dyrektora Instytutu Psychologii Uniwersytetu SWPS, prof. dra hab. Pawła Ostaszewskiego z dnia 16 października 2025 r. w sprawie powierzenia mi funkcji recenzenta w postępowaniu doktorskim mgr. Jana Topczewskiego. Recenzowana rozprawa mieści się w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie psychologia. Została przygotowana w języku angielskim w postaci tradycyjnej dysertacji.

2. Temat pracy i struktura rozprawy

Tematem pracy jest analiza związków pomiędzy kontekstualno-behawioralnym podejściem do self i jego dysregulacji, a objawami/cechami osobowości w typie borderline (BPD). Doktorant wskazuje, że o ile różne elementy cech BPD zostały dość dobrze empirycznie poznane, to takie cechy, jak zakłócenia tożsamości i poczucie pustki są wciąż niewystarczająco zweryfikowane i zrozumiane. Autor rozprawy przyjmuje, że rozumienie self w ujęciu kontekstualno-behawioralnym (nie jako zestawu cech, ale raczej jako dynamicznego procesu dziejącego się w interakcjach i kontekstach) może być odpowiedzią na lepsze rozumienie objawów osobowości BPD. Celem projektu uczyniono więc zrozumienie zależności pomiędzy Ja w tym ujęciu a cechami osobowości BPD oraz uszczegółowienie tych zależności w próbie zrozumienia pustki egzystencjalnej oraz zakłóceń tożsamości.

Tak zarysowany projekt badań zrealizowany został w postaci dwu niezależnych badań o charakterze korelacyjnym, poprzecznym, które zostały dość szczegółowo opisane w kolejnych rozdziałach pracy.

Struktura przedstawionej rozprawy jest poprawna i nie odbiega standardem od zwyczajowo przyjętej w psychologii. Otwiera ją rozdział pierwszy, w którym Autor przedstawił główne założenia teoretyczne pracy. Kolejne dwa rozdziały zawierają raport z dwu badań weryfikujących cele pracy. Każdy z tych rozdziałów otwiera krótki wstęp teoretyczny, opis metodyki badań oraz wyniki i ich dyskusję. Rozdział czwarty jest całościową dyskusją wyników badań otrzymanych w projekcie w odniesieniu do literatury przedmiotu. Całość zamyka bibliografia oraz załączniki. Praca liczy sobie (bez Bibliografii i spisów) 104 strony tekstu.

3. Część teoretyczna pracy

Rozdział 1 pracy jest syntetycznym przedstawieniem głównych założeń. Otwiera go charakterystyka osobowości borderline. Tytułem wstępu Autor zaznacza, że używa pojęć: zaburzenie osobowości borderline, patologiczne cechy itp. jako uproszczenie języka, rozumiejąc pod tym całe spektrum zachowań i doświadczeń, które nie zawsze spełniają wymagane kryteria diagnostyczne.

Doktorant charakteryzuje kryteria diagnostyczne BPD, odnosząc się do klasyfikacji DSM-5. Rozumiem ten wybór, jednak zabrakło mi wskazania różnic i podobieństw pomiędzy klasyfikacją DSM a ICD-10 (podobne rozumienie) / ICD-11 (nieco inne rozumienie), lub chociaż krótkiego do nich odniesienia, ponieważ to jednak one obowiązują w Polsce.

W kolejnym kroku przedstawiono rozumienie BPD w odniesieniu do różnych modalności terapeutycznych mających sprawdzone protokoły do efektywnej pracy terapeutycznej oraz kolejno przedstawiono

najważniejsze założenia tych modeli, zaznaczając, że żaden z nich nie jest bazą badań prowadzonych w projekcie, który zakłada raczej ujęcie transteoretyczne.

Dalsza część tego rozdziału przedstawia dotychczasowy stan badań nad wybranymi problemami/cechami/objawami BPD, przy czym więcej uwagi Autor poświęca tym z nich, które są w obszarze jego zainteresowań badawczych: poczuciu pustki oraz zakłóceniom tożsamości, które wg podziału Linehan, przyjętego przez Doktoranta, tworzą wspólnie wymiar dysregulacji Self. Doktorant opisuje poszczególne cechy/objawy opierając się nie na teoretycznych konceptualizacjach, ale na doniesieniach z badań, wskazując na potwierdzone empirycznie z wiązki i konsekwencje tych cech dla różnych sfer funkcjonowania, co jest warte podkreślenia. Pierwsza z luk badawczych zostaje tu od razu zarysowana, przez stwierdzenie braku/nielicznych tylko badań nad dysregulacją self. Wskazując na duże znaczenie tych obszarów funkcjonowania i jednoczesnego braku wiedzy na ich temat Doktorant pisze, że „ta luka nie jest wyłącznie teoretyczna, ale wprost utrudnia terapeutom pomoc ich klientom”, wskazując jednocześnie na wysoki odsetek braku pozytywnego reagowania na terapię (s.10). Nie do końca mam przekonanie, czy można postawić taki, dość jednoznaczny, wniosek – wydaje mi się, że przyczyn, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, drop-outu z terapii lub braku efektów jest więcej.

Czasem pojawiają się drobne niespójności. Na przykład na stronie 10 pojawia się informacja, że obszar self-dysregulation nie przyciągnął tyle uwagi badaczy, co inne obszary BPD. Zaś na stronie 14 – że symptomy self-dysregulation są dobrze udokumentowane, chociaż nie w obszarze efektywności interwencji.

Autor w dalszej części przywołuje problemy i ograniczenia w badaniu self, wskazując na konieczność przekroczenia tych ograniczeń i znalezienia sposobu umożliwiającego empiryczne testowanie self. Poszukiwanie takiego rozumienia self zaczyna od przywołania filozoficznych sposobów rozumienia świata wg Peppera i rozwinięciu zaproponowanym przez Hayesa – kontekstualizmie, któremu to poświęca więcej uwagi. Doktorant odnosi się również, wyjaśniając jej znaczenie, do założeń teorii ram relacyjnych (RFT) i jej znaczenia dla zrozumienia ludzkiego zachowania w kontekście sensu i relacji pomiędzy elementami sytuacji. Rozdział kończy ogólne sformułowanie celów projektu, którymi są odpowiednio: sprawdzenie możliwości predykcyjnych self w ujęciu kontekstualno-behawioralnym dla cech BPD w populacji, w kontekście emocji i możliwości ich regulacji (badanie 1) oraz analiza możliwości predykcyjnych wzorców self w kontekście pustki emocjonalnej oraz zakłóceń tożsamości.

Podsumowując opis tej części pracy chciałabym docenić umiejętność syntezy i analizy danych z literatury i konsekwencję trzymania się tematu. Autor prowadzi wątek starannie, unikając niepotrzebnych z punktu widzenia tematu informacji, wyjaśniając to, co niezbędne dla zrozumienia celu pracy. Całość jest niezmiernie syntetyczna – może za bardzo. Zakłada bowiem wiedzę, przynajmniej ogólną, związaną z obszarem tematycznym, w tym ujęciami psychopatologii i interwencji z obszaru terapii behawioralnych, psychodynamicznych, a zwłaszcza trzeciej fali CBT. Wydaje mi się, że dla osób nie mających doświadczenia

w tym obszarze odbiór pracy może być nieco trudniejszy. Natomiast w przypadku chęci publikacji uzyskanych wyników badań w postaci artykułów można to uznać za wyraźny plus.

4. Część empiryczna

Tę część pracy tworzą dwa rozdziały będące pełnymi raportami z dwu oddzielnych analiz/badań.

Rozdział 2 (pierwszy z empirycznych) skupiony jest na wyjaśnieniu ogólnych zależności pomiędzy kontekstualnie rozumianym self a objawami/cechami BPD. Rozpoczyna go wstęp, w którym Doktorant opisuje założenia stojące u podstaw postawionego celu. Rozpoczyna od przedstawienia rozumienia self, możliwego do rozpatrywania w trzech perspektywach: self jako treść, jako proces i jako kontekst, odnosząc je również do wyników badań odnośnie zachowań i reakcji charakterystycznych dla osób z BPD. Doktorant wprowadza również koncepcję trudności w zakresie regulacji emocjonalnej, jako ewentualnego mediatora pomiędzy self w jego trzech wymiarach a cechami BPD.

Cel pracy wynika z Wprowadzenia zarówno ogólnego, jak i szczegółowego zawartego w tej części pracy i prowadzi do postawienia dwu poprawnie sformułowanych hipotez.

Dalsza część zawiera opis grupy badanej, zastosowanych narzędzi pomiarowych oraz metod analizy statystycznej. Doceniam zastosowane narzędzia pomiaru – nie zawsze jednoznacznie skonstruowane do pomiaru danej zmiennej, ale Doktorant wykazał się sprawnością poszukiwania i łączenia cechy mierzonej przez kwestionariusz z wymiarem self, dla którego kwestionariusz stał się operacjonalizacją.

Grupa badana jest wystarczająco liczna, zróżnicowana płciowo (przewaga kobiet). Zabrakło wprost podania informacji (podobnie przy badaniu 2) co do sposobu badania – domyślam się, że badanie było on-line, warto jednak podać taką informację wraz z platformą na jakiej odbywało się badanie – jest to ważne w kontekście zachowania bezpieczeństwa zebranych danych.

Analizy statystyczne zostały przeprowadzone poprawnie, chociaż nie podano statystyk opisowych (poza korelacjami, średnią i odchyleniem). Zastosowano macierz korelacji do oceny związków pomiędzy zmiennymi, zaś główną metodą analiz uczyniono modelowanie SEM, na podstawie którego wnioskowano o zależnościach oraz istotnych ścieżkach pomiędzy Self – trudnościami w regulacji emocji – a cechami BPD. Tę część kończy dyskusja uzyskanych wyników. Dyskusja jest napisana poprawnie, z licznymi odniesieniami do literatury.

Nie mam uwag co do poprawności większości tej części, zarówno w kwestii przeprowadzonych analiz, jak i dyskusji uzyskanych wyników. Jest zasadniczo się spójna i logiczna. Chciałabym jednak skupić się na kilku aspektach.

Po pierwsze – analizy mediacyjne (s. 52). Moim zdaniem (w oparciu o przedstawione dane) Autor nie testował wprost mediacji, a wyłącznie efekty pośrednie. Nie wiemy, czy były istotne ścieżki bezpośrednie pomiędzy x (self) a y (objawy BPD), (efekt całkowity c), które przestały być istotne / zmieniły swoją istotność po włączeniu mediatora (efekt bezpośredni c'). Czy Autor sprawdzał istotność tych związków? Model teoretyczny nie pokazuje, że te relacje miały być testowane. Czy dołożenie ścieżek $x \rightarrow y$ do modelu pozwala utrzymać istotność założonych ścieżek z mediatorami? Czy wskaźniki modyfikacji podawały taką opcję modyfikacji modelu jako potencjalnie istotną?

Jeśli mediacje testowano oddzielnie, jak rozumiem z opisu, nie jako efekty pośrednie wynikające z modelu, to brakuje takiej jednoznacznej informacji - w wynikach (tabela 6) nie podano wartości ścieżek c/c' , a jedynie wartości efektów pośrednich. Tym samym Autor nie zweryfikował hipotezy H2 odnoszącej się do emocji jako mediatorów. Nie wiemy, czy trudności w regulacji emocji mediuje związek self-BPD, bo nie wiemy, czy jest on istotny. Wprawdzie w opisie wyników Doktorant używa pojęć *indirect effects*, jednak mam wrażenie, że w jakiś sposób używa ich jako synonimów mediacji, tym bardziej, że w dyskusji mowa jest już wprost o mediacjach. Zaznaczam tutaj, że sama procedura została raczej wykonana poprawnie, jedyny problem to nieuzasadnione używanie pojęcia mediacji.

Po drugie, zastanawiam się czy, a jeśli – to w jakim stopniu, zmienne wyjaśniające pokrywają się ze zmiennymi wyjaśnianymi. Autor pisze w rozdziale pierwszym, że cechą – jedną z wielu – BPD jest dysregulacja self, określona jako zakłócenia tożsamości oraz pustka emocjonalna. Tę dysregulację między innymi wyjaśnia przez self, które jest rozumiane kontekstualnie, i w ujęciu ACT problemy w zakresie self są de facto obserwowane w zachowaniu jako dysregulacja self. Podobnie dysregulacja emocjonalna – na ile pokrywa cechy BPD problem z regulacją emocji badany przez DERS? Wprawdzie współczynniki korelacji pokazują, że nie są to te same zmienne, jednak na poziomie teoretycznym w jakiś sposób są temu bliskie. Być może jako wewnętrzny proces i jego zewnętrzna manifestacja.

Po trzecie, średnia uzyskana w BPD CheckList wskazuje na niewielkie nasilenie objawów w badanej grupie (przeliczając na wartości skali pomiarowej – około 2). Przy teoretycznym rozkładzie wyników 47-235, rozstęp jednego odchylenia standardowego od średniej obejmuje osoby w zakresie wyników od 61 (bardzo nisko) – do 127. Inaczej mówiąc są to osoby, u których BPD nie występuje (przeciętnie), a nawet cechy nie występują - zapewne doświadczają one normatywnych stanów gorszego samopoczucia czy niepewności co do Ja. Bardzo brakuje mi przy ocenie tej zmiennej, podobnie jak przy pozostałych zmiennych, statystyk dotyczących rozkładu, zwłaszcza skośności. Czy wyniki uzyskane w tej grupie mają rzeczywiste bezpośrednie przełożenie uzyskanych efektów i ich interpretacji na cechy BPD?

Kolejny rozdział obejmuje badanie 2 (Rozdział 3), jego struktura jest identyczna jak Rozdziału 2. Ta część, jak pisze Doktorant, ma na celu poznanie bardziej zniuansowanych zależności pomiędzy self, a wymiarami pustki emocjonalnej i zakłóceń tożsamości. Doktorant zakłada, że problemy w zakresie self wiążą się z

trudnościami w zakresie różnicowania perspektywy (ja-ty, teraz-wtedy, tu-tam itp.) – perspektywa deiktyczna, ale również w zakresie dostrzegania odrębności (np. *Ja* nie jest tożsame z myślą) i hierarchiczności (*Ja* zawiera w sobie różne myśli). Umiejętność przyjmowania tych perspektyw odnośnie swojego zachowania i reagowania wiąże się ze zdrowiem self, zaś problemy w tym zakresie mogą wyjaśniać objawy dysregulacji self. Celem aktualnego badania było więc sprawdzenie, czy trzy typy reagującego self: ja deiktyczne, ja odrębne i ja hierarchiczne – wyjaśniają chroniczną pustkę i zakłócenia tożsamości oraz czy zależności są podobne w grupie osób z diagnozą i w populacji.

Całość, podobnie jak w poprzednim badaniu, jest spójna, napisana poprawnie i syntetycznie, założenia badania opisane dość wyraźnie (z wyjątkiem chronicznej pustki, o czym poniżej). Dobór metod i sposobu analizy poprawny, podobnie jak zastosowane metody analiz (statystyki opisowe, interkorelacje, analizy regresji hierarchicznej). (Tu jednak uwaga – skoro regresje liczone są w oddzielnych grupach – dobrze byłoby podać statystyki opisowe również dla podgrupy, a nie dla całej próby, ponieważ nie ma to przełożenia na dokonywane analizy). Nie mam żadnych uwag do jakości wywodu i jakości prowadzonej dyskusji, które ponownie wskazują na umiejętności analityczne i syntetyczne Doktoranta.

Chciałabym jednak odnieść się do niejasnych dla mnie punktów tego rozdziału, mniej jako zarzut, bardziej jako prośba o doprecyzowanie i zaproszenie do dyskusji.

W opisie założeń tego badania Doktorant pisze, że *self as Context* jest najistotniejszym predyktorem BPD, jednak nie wiem, na czym opiera Doktorant ten wniosek? Na modelu SEM, czy analizach efektów pośrednich? Z obu analiz można wysnuć nieco różniące się wnioski.

We wstępie zabrakło mi uzasadnienia, jakie mechanizmy mogą wspierać założenie, że typy reagującego self (self-responding) mogą mieć znaczenie dla wyjaśniania chronicznej pustki – ta hipoteza, poprawnie sformułowana, nie jest uzasadniona teoretycznie. Również w dyskusji zabrakło mi odniesienia do tego, jak wyjaśnić związku pustki z deiktycznym ja, albo z hierarchicznym ja. Im są one silniejsze, tym pustka mniejsza (ja hierarchiczne wyjaśnia ponad 20% wariancji w grupie BPD i ponad 36% w całej próbie – jest to duży udział tej zmiennej) – jak Doktorant rozumie tę zależność w rozumieniu mechanizmów leżących u podłoża tej relacji oraz czy można tę relację odwrócić: im słabsze ja deiktyczne i hierarchiczne, tym większa pustka, skoro silniejszą zależność uzyskano w całej grupie?

Self-deiktyczne okazało się wyjaśniać klarowność ja w całej grupie, ale nie grupie BPD (w tej grupie nie koreluje też z niczym). Zastanawiam się, na ile jest to związane ze zdolnością/brakiem zdolności zmiany perspektywy, a na ile innymi zmiennymi, których Doktorant nie kontrolował. W całej grupie istotnym predyktorem okazał się na również wiek, który nie miał znaczenia w grupie BPD. Wydaje mi się, że zdolność do zmiany perspektywy deiktycznej nie musi być słabsza ze względu na niewspierające środowisko, jak pisze Doktorant (s.63), bo nawet w przypadku przemocy dzieci dostają komunikaty różnicujące te perspektywy, problem zaś może leżeć raczej w treści tych komunikatów (to TY spowodowałeś, że JA jestem zły) oraz ich

internalizacji. Wydaje się, że znacząca może być bardziej umiejętność zmiany perspektywy w ja-deiktycznym, co przekłada się na większą klarowność ja. Natomiast brak takiej umiejętności niekoniecznie wiąże się z mniejszą klarownością, jak u osób BPD. Ponieważ nie ma podanych żadnych statystyk opisowych dla BPD, nie wiemy nawet, czy mają oni mniejszą, czy podobną umiejętność zmiany perspektywy, co utrudnia potencjalne interpretacje.

Nie wydaje mi się również poprawne używanie w Dyskusji tego rozdziału określenia *non-BPD* zamiast *Whole sample*. Non-BPD oznacza grupę bez BPD (tak to chyba należy rozumieć, ale również w opisie badanych w tej części tak została nazwana podgrupa osób bez diagnozy), a osoby z diagnozą stanowią większą część *Whole sample*. Analizy robiono na całej grupie.

6. Ogólna dyskusja wyników

W tej części pracy Doktorant wyjaśnia znaczenie uzyskanych wyników, interpretując je w kontekście teorii. Odnosi się przede wszystkim do transteoretycznych modeli wyjaśniających procesy zachodzące na gruncie tak zdrowia, jak i psychopatologii. Podejście to, jak wskazuje Autor, rzeczywiście staje się coraz bardziej popularne i potrzebne, również do wzajemnego zrozumienia pomiędzy specjalistami. Ponieważ dyskusję poszczególnych badań prowadzono wcześniej, w tym miejscu uwaga poświęcana jest przede wszystkim temu, jak uzyskane wyniki mogą przekładać się na poprawę rozumienia teoretycznego i implikacje praktyczne.

Doktorant odnosi się tu głównie do nurtów psychodynamicznych, oraz do nurtów III fali, osadzonych w kontekstualnym behawioryzmie. Jest to naturalne z punktu widzenia ram teoretycznych, w których osadzona jest praca i widać umiejętność trzymania się tych ram. Ciekawa jestem, czy Doktorant widzi jakieś możliwości przeniesienia swoich wyników na inne nurty, choćby na bliski III fali klasyczny CBT.

Doktorant zgodnie z wymogami podaje również ograniczenia badań oraz przyszłe ich kierunki, których pewnie można wymienić znacznie więcej, z uwagi na małą liczbę badań, zwłaszcza umożliwiających wnioskowanie przyczynowe. W ograniczeniach zabrakło mi odniesienia do grupy badanej. Pomimo wyjaśnienia nazewnictwa na początku pracy, badania, zwłaszcza pierwsze, prowadzono jednak generalnie na grupie osób zdrowych, co może potencjalnie ograniczać zakres wnioskowania w odniesieniu do pacjentów/klientów terapii.

7. Ocena strony formalnej rozprawy

Oceniając stronę językowo-edytorską recenzowanej rozprawy chcę podkreślić wysiłek przygotowania rozprawy w języku angielskim. Jest to język poprawny, jasny i przejrzysty. Terminy teoretyczne i statystyczne

są zazwyczaj używane poprawnie. Zdania formułowane są w sposób zrozumiały, jednocześnie zachowują swój naukowy charakter. Struktura pracy jest poprawna, zgodna z wymogami APA, podobnie sposób cytowania oraz pozostałe formalne elementy pracy.

Prezentacja wyników badań jest jasna (z wcześniejszymi zastrzeżeniami odnośnie badania 1).

Zdecydowanie chcę podkreślić bogatą bibliografię – Doktorant oparł swoją rozprawę głównie o publikacje obcojęzyczne, i prezentuje możliwie najnowsze publikacje. Całość spisu literatury obejmuje 30 stron. Wskazuje to na systematyczność dokonywanego przeglądu oraz na swobodę poruszania się w bardzo szerokim obszarze tematycznym (nie tylko psychologicznym, ale również po części filozoficznym), a w konsekwencji – na umiejętność syntezy, analizy i selekcji informacji.

8. Konkluzja

Recenzowana rozprawa zdecydowanie stanowi autorskie i w dużym stopniu pionierskie w Polsce ujęcie ciekawego i ważnego zarówno naukowo, jak i aplikacyjnie tematu, jakim jest znaczenie poszczególnych wymiarów self w ujęciu kontekstualno-behawioralnym. Doktorant posiada intuicję badawczą, wiedzę i umiejętności naukowe, które ułatwiły realizację zarówno literaturowej, jak i badawczej części pracy.

Podkreślić należy szerokość ujęcia tematu w zakresie przeglądu badań i literatury, a także stopniowy układ badań i analiz, zrealizowanych z sukcesem.

Zauważone usterki zarówno formalne, jak i dotyczące analizy czy interpretacji danych nie umniejszają wartości pracy, a większość moich uwag jest zaproszeniem do dalszej dyskusji lub wskazaniem konieczności doprecyzowania niektórych elementów przed ewentualną publikacją wyników, do czego oczywiście zachęcam.

Podsumowując, w odniesieniu do aktualnie obowiązujących przepisów Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce, stwierdzam, że recenzowana rozprawa mgr. Jana Topczewskiego pt. ***Self-dysregulation in Borderline Personality Disorder – a Contextual-behavioral Account*** stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w obrębie dyscypliny psychologia i **odpowiada ustawowym warunkom stawianym rozprawom doktorskim**. Dlatego wnoszę o dopuszczenie recenzowanej rozprawy do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Lublin, 10.12.2025

